هەستەوەری و ژیانی عاتیفی مرۆڤ دروستیدەکەن. ئەمە جگە لەوەی ئەم دەقە ناڕاستەوخۆ وەڵامدەرەوەی هەندێك لەو بۆچوونانەیە کە هاوکات لەبارەی هەمان بابەتەوە نووسراون و ڕووخسارێکی گەشبینانەتر بە پەیوەندییە سۆزگەراییەکانی ناو کۆمەڵگای کوردی دەبەخشن (بۆ نمونە نووسینەکانی هانسن، کە پێشتر ئاماژەم پێدا). ئەمەش ئەوەمان بۆ دەردەخات، کە ئەو دەقە سەرەتاییانەی بەقەڵەمی نووسەرە کوردەکان و لەبواری کۆمەڵناسیی هەستەوەریدا بەرهەم دێن، هەرچەندە کەمتر و لە ڕووی مەنهەجییەوە لاوازترن، کەچی بە ناوەڕۆك واقیعیتر و نزیکترن لە ژیانی مرۆڤی کوردەوە.

نووسینەکەی کامەران موکری بەناوی (*سەربەستیی ئافرەت*)ـە و لە ئەیلولی ١٩٥٧دا نووسیویەتی[١٥٤]. جیاواز لە پێشەکییەك بۆ چوونە ناو باسەکەیەوە، لەسەر سێ بابەتی دیکەش بیروڕای خۆی ڕووندەکاتەوە، کە بە کورتی باسیان دەکەم.

ئەو هەر لەسەرەتاوە و لە چوارچێوەیەکی تیۆریدا چەمکی *سەربەستی* وەك چەمکێکی ڕێژەیی پێناسە دەکات و دابەشیدەکاتە سەر دوو چەشن، "*سەربەستی ئینسان بەرامبەر بە سروشت و سەربەستی ئینسان بەرامبەر بە ئینسان*"[١٥٥] و پێیوایە ئەوەی ئافرەتی کورد لێی بێبەرییە بریتیە لە ئەمەی دواییان. واتە سەربەستبوون بۆ ئافرەتی کورد بریتیە لە سەربەستبوونی لە دەسەڵاتی پیاو کە زۆر چەشنی هەیە. بەرلەوەی موکری بابەتەکەی تایبەت بکا بە شیکردنەوەی باری ئافرەتی

١٥٤ ئومێد ئاشنا (ئامادەکار)، **ئەشکی باوان** (بەرهەمی بڵاونەکراوە و لە یادکراوی کامەران موکری، دەزگای ئاراس، هەولێر، ٢٠٠١، ل: ٨٤– ٩٢.

١٥٥ هەمان سەرچاوە، ل: ٨٤.

کورد و پاشان بەستنەوەی ئەمە بە پەیوەندییە سۆزگەراییەکانەوە لە کۆمەڵگای کوردیدا، لە میانەی خوێندنەوەیەکی ژیاریانەدا باس لەو هۆکارە دەکا کە وایکردووە ئافرەت لە مێژووی شارستانییەتدا بکەوێتە ژێر دەستی پیاوەوە و ئەوەش بە زاراوە مارکسیەکەی هۆی بەرهەمهێنانە. دۆزینەوەی هۆیەکانی بەرهەمهێنان (لە ڕاوکردن بە هۆی بەردەوە لە قۆناغی ڕاودا، تا دۆزینەوەی نێڵ و گاسنی جووتکردن لە سەردەمی کشتووکاڵ). ئەو ئەنجامەی موکری لەم خوێندنەوەیەوە بەدەستی دەهێنێ ئەوەیە کە لە هەر سەردەمێکدا هۆیەکانی بەرهەمهێنان بەدەست هەر دەستە و چینێکەوە بوون، ئەوە دەسەڵاتی ژیانیش لە دەست ئەو دەستە و چینەدایە، چونکە "*ژیان بریتییە لە نان، جێگەی ستار (حەوانەوە) و بەرگ*"[١٥٦]. بەهۆی ئەم لێکدانەوەیەوە، موکری ڕێخۆشکەری دەکا بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارەی کە دەپرسێ: بۆچی لەگەڵ سەرەتای شارستانیەتدا هۆیەکانی بەرهەمهێنان کەوتنە دەست پیاو، نەك ئافرەت کە بێگومان ئەمە هیچ پەیوەندیی بە بەهێزیی پیاو و لاوازیی ئافرەتەوە نییە. بەڵکو ئەو دوو بەڵگەیتر دەهێنێتەوە، کە یەکەمیان پەیوەندیی هەیە بە سرووشتی جەستەیی ئافرەتەوە و دووەمیشان پەیوەندیی هەیە بە پێویستی مرۆڤ بە مانەوە. ئافرەت بەپێی سرووشتی خۆی "*منداڵی بووە و ئەمەش ناچاری کردووە لە ئەشکەوتێکا، بن بەردێکا شیر بدات بە منداڵەکەی و بە خێوی بکات*"[١٥٧]. بەڵگەی دووەم بریتیە لە پێویستی مرۆڤ بە مانەوە و بەردەوامی: " *نەئەشیا کە ئافرەتێك پەلاماری شێرێك بدات وە*

١٥٦ ئومێد ئاشنا، **ئەشکی باوان**، سەرچاوەی پێشوو، هەمان لاپەڕە.

١٥٧ سەرچاوەی پێشوو، ل: ٨٥

کۆرپەکەش لە باوەشیا بێت! لەبەر ئەوە ژن بوو بە ئەشکەوت نشین وە پیاو نان پەیداکەر". نان پەیداکەر ئەو کەسەیە هۆیەکانی بەرهەمهێنانی بەدەستەوەیە و لەگەڵیشیدا دەسەڵاتی هەیە بەسەر هەموو ئەوانەدا کە هۆیەکانی بەرهەمهێنانیان لەبەردەستدا نیە و ژێر دەستەی پیاون (وەك ئافرەت و کۆیلەکان). بۆیە یەکەم هەنگاوی سەربەستبوونی ئافرەت و ڕزگاربوونی لەو هۆکارەی کە «*نەزانین و نەخوێندەواری*» کردۆتە بەشێ لە ژیانیان بریتیە لە دەسەڵاتگرتنە دەست بەهۆی وەدەستهێنانی هۆیەکانی بەرهەمهێنانەوە.

یەکێك لە دەرهاویشتەکانی ئەمجۆرە خوێندنەوەیە ئەوەیە دەکرێ ئەو ئەنجامەشی لێوە وەربگرین، کە ئافرەت بەر لەوەی دیلی دەسەڵاتی پیاو بێت، دیلی سرووشتی جەستەیی خۆیەتی کە بەهۆی منداڵبوونەوە ناچاریکردووە پاسیڤ بێت نەك چالاك، ئەشکەوت و چواردیوار نیشین بێ نەك ئازاد و سەربەست. بێگومان ئەمەش بە پێچەوانەی نیەتی کامەران موکرییەوە، ڕەوایەتی دەداتە ئەو تێڕوانینە نێرسالاریەی کە دەیەوێت بیسەلمێنێ مێیینە لەسرووشتەوە بە لاوازی دروستبوون.

لە درێژەی شیکردنەوەکەیدا بۆ چەمکی سەربەستی، کامەران موکری دوو لایەنی تریش باس دەکات و وردە وردە لە تێڕوانینێکی گشتمەندەوە بۆ ئافرەت دەگوازێتەوە بۆ تێڕوانین لە ئافرەتی کورد. ئەو دوو لایەنەی موکری باسیان دەکا، بریتین لە سفووری (بەمانای ڕزگاربوون لە جلوبەرگی تەقلیدی و چوون یەکپۆشی ژن و پیاو) و هەروەها پەیوەستبوونی سەربەستیی ئافرەت خۆی، بە سەربەستیی نیشتیمان و گەلەوە. لە یەکەمیاندا موکری پێیوایە سفووری، بەپێچەوانەی حوکمی کۆمەڵگاوە شتێکی پەسەندە و "*تا شارستانێتی بەرەو پێشەوە* بچێت

عەبا و پەچە بەرەو نەمان ئەچێت"١٥٨. ئەمەش دەبێتە هۆی نەهێشتنی ئەو پەردە سامناکەی لەدەرەوەی ماڵ، ژن و پیاوی لێکتر دوور خستۆتەوە١٥٩. ئەم بۆچوونەی موکری پێشتر لەلایەن فایەق بێکەس(١٩٠٥– ١٩٤٨)ی شاعیرەوە خرابووە ڕوو کاتێ ناسەربەستبوونی ئافرەتی دەبەستەوە بە پۆشینی جۆرێ لە جلوبەرگەوە و لە میانەی بەگژداچوونەوەی داگیرکەری بەریتانیدا، لەئاست دواکەوتوویی کۆمەڵایەتی کوردیش هاواری دەکرد و دەیگوت:

نەسرین دەمێکە داخت لە دڵمە
گیرۆدەی بەندی ژیانت زوڵمە
هەستە تێکۆشە تا خوێنت گەرمە
*سەرپۆش فڕێدە چ وادەی شەرمە*١٦٠

بەڵام دەشکرێ ئەو داخوازییەی بێکەس و ئەمەی موکری بۆ سفووریی ئافرەت، پەیوەندیشی هەبێت بە گەورەبوونی هێدی هێدی شاری کوردییەوە و لێرەشەوە بە سەرهەڵدانی چێژی نوێی جوانناسیی پیاو بۆ ئافرەت. پرۆسەی مۆدێرنیزەبوون و گۆڕان لە ژیانی شاردا، نیگایەکی تازەش لەگەڵ خۆی دەهێنێت کە بەبڕوای ڕەخنەگران ئەو نیگایە نیگای پیاوە و تەماشای ئافرەتی پێدەکات١٦١.

---

١٥٨ ئومێد ئاشنا، **ئەشکی باوان**، سەرچاوەی پێشوو، ل: ٨٦.

١٥٩ هەمان سەرچاوە، ل: ٨٥.

١٦٠ بڕوانە: دیوانی بێکەس...

١٦١ مایك ساوج، الن وارد: **جامعەشناسی شهری**. سەرچاوەی پێشوو، ل: ١٦٢.

بەڵام ئەوەی لەلای کامەران موکری جێگەی سەرنجە و قووڵییەك بە لێکدانەوەکان دەبەخشێ، ئەوەیە کە دەنووسێ: "سفووری نابێتە هۆی سەربەستی، سەربەستییە کە ئەبێتە هۆی پەیدابوونی سفووری". ئافرەت لە ڕێگەی بەدەستهێنانی ماف ڕواڵەتییەوە سەربەست نابێت، بەڵکو پێویستە هەمان ماف و ئەرکی پیاوی هەبێت و هەمان بواری خۆسەلماندنی بۆ بڕەخسێت کە بۆ پیاو ڕەخساوە. بەم پێیەش لای موکری سەربەستی بنەمای ڕاستەقینەی خۆی هەیە لە بواری یاسا و ئەرکدا، نەك شتێکی ڕواڵەتی بێت و بەهۆی جۆرێ لە پۆشینەوە بەدەست بێت.

لایەنی دووەم لە شیکردنەوەکەی موکریدا بۆ چەمکی سەربەستیی ئافرەتان، پەیوەستکردنی ئەم سەربەستیەیە بە مەسەلەیەکی گەورەترەوە کە پێشکەوتنی گەل و نیشتیمانە. کامەران موکری تێکۆشانی ئافرەتان بۆ سەربەستی وەك کێشەیەکی تایبەت بە بوونی خۆیان وەك مێیینە لەبەرامبەر نێرینەدا، پشتگوێ ناخات. بەڵام داواش دەکات وێڕای ئەو دیلێتیەی بەدەست پیاوەوە تووشی هاتووە، "بەپێی *توانای خۆی، بەپێی دیلیی خۆی تێ بکۆشێ بۆ پێشکەوتنی گەل و لە پێناوی گەل و سەربەستی خۆیدا (...)* چونکە *سەربەستی ئافرەتیش بەشێکە لە ئامانجەکانی تێکۆشانمان*"١٦٢.

ئەم تێڕوانینەی دواییان هەمان ئەو میکانیزمەیە کە لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی نەتەوەیی کوردا، کە لەهەمان کاتدا بزووتنەوەیەکی پیاوسالارانەش بوو، کێشەی ئافرەتی لە کۆمەڵگای کوردی سالانی شەست و حەفتا و هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا، گرێدایەوە بە

١٦٢ ئومێد ئاشنا (ئامادەکار): **ئەشکی باوان** سەرچاوەی پێشوو، ل: ٨٦

"مەسەلەیەکی ترەوە" و بەمەش نەك هەر کێشەی ئافرەتی لە کۆمەڵگای ئێمەدا ئایدیۆلۆژیزە کرد، بەڵکو لە کێشەیەکی تایبەت بە مێیینەی کوردەوە کردی بە کێشەیەك لە پەراوێزی مەسەلە سیاسییەکاندا. لە ڕاستیدا بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی نەتەوەیی و کولتووری چوونەشاخ، نەك هەر نەیتوانی پێناسەیەکی نوێ بە مێیینەی کورد بدات، بەڵکو سەرلەنوێ ڕاپێچی ژێر دەسەڵاتی پیاویشی کردەوە. چونکە گوتاری ناسیۆنالیزم جەستە و کێشەی ئافرەت تێکەڵ بە مەسەلەیەکی گەورەتر دەکات و دەیکاتە پەراوێزی خۆی و بەمەش ڕێگری دەکا لەبەردەم دروستبوونی بزووتنەوەی سەربەخۆی ئافرەتاندا١٦٣

لە کۆتایی شیکردنەوەکەیدا بۆ چەمکی سەربەستیی ئافرەت وەك چەمکێکی ئەبستراکت و بۆ پەڕینەوە بەرەو شیکردنەوەی دۆخی ناسەربەستی لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا، کامەران موکری دەگەڕێتەوە بۆ ڕێژەیی بوونی سەربەستی و دەڵێت ئافرەتی کورد: "*لەچاو ئێمەدا سەربەست نین و ئێمەش سەربەست نین لە زۆر شتدا (زۆر زۆر)، ئافرەتی ئێمە سەربەست نین لەچاو ئەو ژیانەدا کە پیاوی ئێمەی تیادایە*". ویژدانی ڕۆشنبیرانەی موکری لەگەڵ ئەوەشدا هیچ شتێ سەبارەت بە ناسەربەستیی "زۆر زۆری" پیاوی کورد نادرکێنێ، بەڵام ئەمەش ناکاتە پاساو بۆ شاردنەوەی ئەو ستەمەی پیاو لە ئافرەتی دەکات. لێرەشەوە شیکردنەوەکەی موکری ئاستێکی تر بەخۆیەوە دەگرێت و سێ پانتایی کۆمەڵایەتی دەستنیشاندەکات کە ئافرەت تیایاندا سەربەست نییە: شووکردن، چوونە دەرەوە، ئیشکردن، ئەمە جگە لە بێبەشبوونی لە زۆر مافی تر کە پەیوەندییان هەیە بە بواری سیاسی، یاسایی و هونەرییەوە.

١٦٣ لەمبارەیەوە بڕوانە: ڕێبوار سیوەیلی: ***کولتووری تەور***. بەشی دووەم (ناسنامەی نەتەوەیی و بە سێمبوولکردنی ئافرەت)، گۆڤاری ڕەهەند، ژمارە (١) سوید ١٩٩٦.

هەندێك لەم بوارانە پەیوەندیان هەیە بە ژیانی تایبەت و هەستەوەرییەوە و هەندێکیشیان ئەو پێویستیانەن کە کۆمەڵگای شار دەیانهێنێتە ئاراوە.

بۆ قسەکردن لەسەر ژیانی هەستەوەری و سۆزگۆڕینەوە لای ئافرەت، موکری دەپرسێت: "*ژن چییە؟*"١٦٤ نەك "ژن کێیە؟" واتە پرسیار لە ماهییەتی ئافرەت دەکات نەك لە بوونی کۆمەڵایەتیانەی، ئەمەش لەکاتێکدا ئەو دەیەوێت باس لە پەیوەندییەك بکات لە بواری کۆمەڵایەتیدا. بەڵام ئەم ناکۆکە ناتوانێت نیەتی ئەو بشارێتەوە کە بریتیە لە داماڵینی ئەفسانە لە ئافرەت و ڕووتکردنەوەی لە هەموو خەسڵەتێکی ئایدیاڵی و شاعیرانە و لەمەشدا کەمێ لە پیرەمێرد دوور دەکەوێتەوە، کە مەجازیانە وەسفی ئافرەتی دەکرد. موکری دەیەوێت دواجار ئافرەت وەك مرۆڤێکی واقیعی بناسێنێ: "*ژن ئەستێرە گەشەی ئاسمانی خەیاڵ نییە، جامێك شەرابی عاشق نییە، چەپکێك گوڵی ڕەنگین نییە! (...) ژن ئادەمیزادە کەلوپەل نییە. ئادەمیزادە وەکو من و تۆ. چۆن تۆ کە پیاویت و حەز لە ژیان ئەکەیت لەگەڵ ژن، ژنیش هەروەها حەز لە ژیان ئەکات لەگەڵ تۆ*".

پیاو دەتوانێت خۆی بکاتە پێوەر بۆ ناسینەوەی ئافرەت و لە خۆیەوە، لە حەزەکانی خۆیەوە، کەسایەتی و حەزەکانی ئافرەتیش ببینێ. بەڵام لەبەر ئەوەی لە کولتووری کوردیدا تێڕوانینی پیاو بۆ ئافرەت تێڕوانینێکی نا دادوەرانە و نا یەکسانە، ئەوە لە پلەیەکی نزمیشدا دەیبینێ و وەك کەلوپەل و ماڵبەڕێوەبەر (ئەوەی بایەزیدی بە ***کارەکەری ماڵ*** ناوی بردبوو) سەیری ئەکرێ، نەك وەك هاوبەشی ژیان. ئەم مامەڵەیەش وایکردووە ئافرەت لە کۆمەڵگای کوردیدا نەك هەر نەیتوانیوە

---

١٦٤ ئومێد ئاشنا (ئامادەکار): **ئەشکی باوان**، سەرچاوەی پێشووتر، ل: ٨٧.

دەسەڵات بگرێتە دەست، بەڵکو پیاوی کورد وایکردووە و ئەوەندە بەناخی خۆیدا شکاندویەتیەوە، تەنیا چەکێکی بەدەستەوە بمێنێت کە ئەویش فرمێسکە١٦٥.

لە تەوەرێکیتردا موکری باس لە خوێندەواری و ئافرەت دەکات و هیچی وا زیاتر لە پیرەمێرد ناڵێت و هەمان قووڵیی بۆچوونیشی نییە. ئەویش خوێندەواری بە ڕێگایەك بەرەو سەربەستی و چاوکرانەوەی ئافرەت دەداتە قەڵەم و هەروەها بەپێویستیشی دەزانێت "لە لادێکانا خوێندن ئیجباری بێت تا سێ پۆل"١٦٦.

بەڵام لەمەسەلەی شووکردندا دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای وتارەکەی و بەهەمان تێڕوانینی ماتەریالیی مێژوویییەوە باس لە فۆرمەکانی هاوسەرگیری و ژن و ژنخوازی دەکات. لەهەر قۆناغێکی گۆڕانی ژیانی کۆمەڵایەتیدا فۆرمێکی هاوسەرگرتن هەبووە، بەڵام لە ئێستادا ئەو فۆرمە بریتیە لە تاك هاوسەری و فرەژنی کە ئاشکراکەری دەسەڵاتی پیاوە. ئافرەت ناچارە هەوێ قەبووڵبکات چونکە ئەو سەربەست نییە و "*موحتاجی پیاوە*". کاتێکیش ئەو پێویستی بە پیاو نییە کە سەربەست بێت "*وەختێکیش سەربەست ئەبێت کە شەریك بێ لە پێگەیاندن و بەشکردنا*"١٦٧. ناخۆشترین جۆری ناسەربەستی بەلای کامەران موکرییەوە بۆ ئافرەت ئەوەیانە کە ئافرەت ناتوانێت بەدڵی خۆی شوو بکات. ئەگەرچی ژن هەوڵدانی هەیە لەم دۆخە ڕزگاری بێت، بەڵام هیچ

---

١٦٥ ئومێد ئاشنا، **ئەشکی باوان**، سەرچاوەی پێشوو، ل: ٨٨

١٦٦ ئومێد ئاشنا، **ئەشکی باوان**، سەرچاوەی پێشوو، ل: ٨٩

١٦٧ هەمان سەرچاوە، ل: ٩٠

چاریش نییە. کۆمەڵگا لە شار و لادێدا دەستدەخاتە پەیوەندیە هەستەوەرییەکان و ڕێگری لەبەردەم پراکتیزەکردنی عاتیفەی ئافرەتدا دروستدەکات: "*کچ لە شار و لادێدا دەفرۆشرێت*". لەگەڵ ئەوەشدا موکری وەك *پیرەمێردی شاعیر* پێشنیاری سزا بۆ پیاوان و باوکان ناکات، بەڵکو لە تێڕوانینی ئەمدا گۆڕان بەرێوەیە: فۆرمی ژن و ژنخوازی چۆن لەوەپێش گۆڕاوە ئێستەش هەر بەرەو گۆڕان دەچێت. لەو گۆڕانەدایە کە چیدی ئافرەت پاشکۆی پیاو نابێت و بنچینەی خێزان لەسەر ئابوورییەوە نابێت تا هەموو دەسەڵاتێك لەژێر دەستی نێرینەدا بێت. لێرەشەوە، تەنیا خۆشەویستی و سۆزگۆڕینەوە دەبێتە بنچینەی شووکردن و ژنهێنان[١٦٨].

١٦٨ ئومێد ئاشنا، **ئەشکی باوان**، سەرچاوەی پێشوو، ل: ٩٢

هەڵسەنگاندن:

وەك بینیمان لە دەقە سەرەتاییەکانی بیرکردنەوەی کۆمەڵایەتیانە لە ژیانی هەستەوەری و پێگەی ئافرەت و پەیوەندیی ئافرەت و پیاو لە چوارچێوەی گوتاری ڕۆشنبیریی کوردیدا، ڕوانگەی جیاواز و جیاوازییەکی زۆر هەیە. هەروەکو چۆن لەنێوان نووسینی خۆرهەڵاتناسان، گەڕیدە و کوردناسەکان و بەرهەمی نووسەرانی کوردیشدا لەسەر هەمان بابەت، ناکۆکیی هەیە. بەڵام بوونی چەند دەنگێك لەناو گوتاری ڕۆشنبیریی پیاوی کورددا سەبارەت بە ژیانی هەستەوەری مرۆڤ و پەیوەندیی سۆزگۆڕینەوە، نیشانەی ئەوەیە کە ئەو نووسەرانە جیاواز لە کولتووری باوی کۆمەڵگا بیریان کردۆتەوە و ویستوشیانە بوونی ئافرەت لە چوارچێوەیەکی فراوانتردا پێناسە بکەنەوە. ئەمە جگە لەوەی نووسینەکانیان (زیاتر ئەوەی پیرەمێرد و کامەران موکری) بە زمانێکی هاوچەرخانەیە و بەدوورە لە هەڵوێستگرتنی ئەخلاقیانە و ئایینیانە کە لە بەزەیی پێداهاتنەوە بە ئافرەتەوە هاتبن. ئەوان بەڕاستیی هەست بەکێشەکە دەکەن، وەك مەسەلەیەکی ئینسانی و کۆمەڵایەتی و لە زمانێکی تایبەتدا دەیخەنە ڕوو و بەمەش گلەیی کۆمەڵگا دەهێننە سەر خۆیان.

لەگەڵ ئەوەشدا گوتاری پیاوسالارانە و وەسف ئامێزی کۆمەڵگای کوردی لە باسکردنی ئافرەتدا، هەرگیز نەهێشتووە ئەم دەنگانە، کە لەبەرژەوەندی ئافرەت و لە دژی کولتووری باون، ببنە گوتاری باڵادەست. گوتاری پیاوسالارانە ئەوەندە بەشان و باڵی ئافرەتیدا هەڵداوە و پەیوەندیی مرۆڤی کوردی بە مێیینەوە، لە سەدان گۆرانی و شیعر و داستاندا، هێندە ئایدیالیزە کردووە، بواری ئەوەی نەهێشتۆتەوە گوتارێکی ڕەخنەگرانە لەسەر زەینییەتی نێرسالاری دروست ببێت. بەدیوێکی تردا هەوڵدانی سەرەتاییانەی بایەزیدی و پیرەمێرد و موکری،